

Milan MRĐENović

Fakultet za humanistiku, Univerzitet u Novoj Gorici

milan.mrdenovic@ung.si

ORCID: 0009-0000-6563-0423

Panslavizam među američkim Slovencima i njihov odnos prema Jugoslaviji u periodu između 1938. i 1945. godine¹

Apstrakt: Rad se bavi razvojem panslavizma među američkim Slovencima u periodu između 1938. i 1945. godine, analizirajući različite interpretacije ove ideje i njihov značaj za učvršćivanje slovenačkog identiteta u Sjedinjenim Američkim Državama. Na osnovu analize arhivske građe, novinskih članaka i relevantne literature, rad osvetljava ulogu panslavizma kao ideološkog i praktičnog sredstva u kontekstu antifašističke borbe i transnacionalnih veza. Posebna pažnja posvećena je ključnim ličnostima poput Luja Adamiča, Ivana Moleka i Jurija Trunka, čiji različiti pristupi panslavizmu – od političkog pragmatizma i rezervisanosti prema Sovjetskom Savezu do kulturnog i verskog ujedinjenja – ilustruju širinu ove ideje među slovenačkim iseljenicima. Istraživanje pokazuje kako su američki Slovenci koristili panslavizam kao okvir za jačanje zajednice, borbu protiv fašizma i očuvanje kulturnog nasleđa u sredini koja je podsticala asimilaciju. Nakon rata, značaj panslavizma postepeno je opadao usled političkih promena u Evropi i ideoloških raskola.

Ključne reči: panslavizam, američki Slovenci, Jugoslavija, Sovjetski Savez, Luj Adamič, Ivan Molek, Jurij Trunk, etničke zajednice

Uvod

Period između 1938. i 1945. godine predstavlja ključnu prekretnicu za američke Slovence. U tom vremenu Evropa se suočavala sa raspadom versajskog sistema i usponom fašizma i nacizma, što je značajno uticalo na odnose etničkih zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) sa njihovim matičnim domovinama. Prikličenje Austrije i komadanje Čehoslovačke 1938. godine, koje je

¹ Rad je nastao u okviru programske grupe Istorijske interpretacije 20. veka (P6-0347) pri Istraživačkom centru za humanistiku Univerziteta u Novoj Gorici.

sprovela Nemačka, označili su prelazak fašizma i nacizma u svoju agresivnu fazu, što je podstaklo američke Slovence da traže odgovore na sve veće pretnje „staroj domovini”. Među slovenačkim iseljenicima u SAD panslavizam, kao ideja slovenske jedinstvenosti i solidarnosti, postajao je sve popularniji zbog njihove povezanosti sa drugim etničkim zajednicama čiji su matični narodi vodili borbu protiv fašizma i nacizma, kao i zbog šire ideološke borbe na globalnom nivou.

Panslavizam, koji se razvio u 19. veku, tokom Drugog svetskog rata dobio je novi zamah među jugoslovenskim narodima, a posebno među slovenskim iseljenicima u SAD. Ovaj porast interesovanja bio je podstaknut izazovima sa kojima se suočavala Jugoslavija, kao i sve većim interesovanjem za Sovjetski Savez kao ključnog saveznika u antifašističkoj borbi. Ovaj rad istražuje istorijski kontekst panslavizma među američkim Slovencima, pri čemu se posebna pažnja posvećuje različitim interpretacijama ove ideje u delovanju Luja Adamiča, Ivana Moleka i Jurija Trunka. Njihova uloga razmatra se pre svega kao ilustracija divergentnih pristupa panslavizmu, dok se njihov uticaj na oblikovanje političkih stavova slovenačke etničke zajednice u SAD analizira uopšteno. Detaljna procena ovog uticaja otežana je nedostatkom izvora, posebno u slučaju pojedinih ličnosti, čije političko delovanje nije bilo sistematski dokumentovano.

Rad se zasniva na analizi arhivske građe, novinskih članaka i relevantne literature, što omogućava dosad slabo istražen uvid u panslavizam kao ideološko i praktičko sredstvo za političku organizaciju američkih Slovenaca. Koristeći ovu metodologiju istražujemo kako je ideja panslavizma podstakla mobilizaciju američkih Slovenaca u borbi protiv fašizma, dok je istovremeno doprinosila očuvanju njihovog kulturnog identiteta u SAD. Etničke organizacije, kulturna društva i štampa imali su centralnu ulogu u očuvanju slovenačkog identiteta, kao i u formiranju posebnog transnacionalnog identiteta, koji je čvršće povezivao američke Slovence sa Jugoslavijom i drugim slovenskim narodima u zajedničkoj borbi protiv totalitarnih režima.²

Slovenačka etnička zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama

Iseljavanje Slovenaca u SAD ima bogatu istoriju koja datira iz 19. veka. Među prvim slovenačkim doseljenicima nalazili su se katolički misionari, trgovci i avanturisti, pri čemu trgovci i avanturisti nisu ostavili značajnije

² Vidi više: Vesna Đikanović, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države: jugoslovensko iskustvo, 1918–1941* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012); Aleksej Kalc, Mirjam Milharčič-Hladnik in Janja Žitnik Serafin, *Doba velikih migracij na Slovenskem* (Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2020); Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* (Maribor: Obzorja, 1987); Više autora, *Pan-Slavism and Slavophilia in Contemporary Central and Eastern Europe: Origins, Manifestations and Functions*, eds. Mikhail Suslov, Marek Čejka and Vladimir Đorđević (Cham: Palgrave Macmillan, 2023); Lorraine M. Lees, *Yugoslav-Americans and National Security during World War II* (Urbana: University of Illinois Press, 2007); Hans Kohn, *Pan-Slavism: Its History and Ideology* (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1953); Branko Mita Čolaković, *Yugoslav Migrations to America* (San Francisco: R and E Research Associates, 1973).

tragove. Najveći talas iseljavanja dogodio se u periodu između 1880. i 1914. godine. Tokom tog razdoblja gotovo 300.000 Slovenaca napustilo je svoje etničko područje, iako nisu svi emigrirali u SAD; mnogi su se iseljavali u druge krajeve sveta i Evrope.³ Slično možemo zaključiti i za druge narode Jugoslavije, ali se njihove brojke razlikuju u zavisnosti od korišćene statističke metodologije i dostupnosti podataka.⁴ Nažalost, ne raspolažemo preciznim podacima o tome koliko se Slovenaca (kao i ostalih naroda Jugoslavije) u tom periodu doselilo u SAD. Međutim, podaci popisa stanovništva ukazuju na to da se pred Drugi svetski rat za Slovence izjasnilo nešto više od 200.000 ljudi. To je bila prva generacija doseljenika i njihovih potomaka, koja je postavila temelje slovenačkoj etničkoj zajednici u Sjedinjenim Državama.⁵

Motivi za njihovo iseljavanje bili su različiti. Glavni razlozi bili su ekonomske prirode, jer su mnogi tražili bolje prilike za brzu zaradu, stalno zaposlenje i sredstva za preživljavanje. Iseljavanje su takođe podsticali politička nestabilnost i vojna obaveza, kao i mogućnosti za brža transatlantska putovanja, koje su se posebno pojavile u periodu druge industrijske revolucije.⁶

Po dolasku u SAD, slovenački doseljenici naseljavali su se pretežno u industrijskim gradovima, poput Klivlenda, Pitsburga, Čikaga, Njujorka, Milvokija i u „čeličnom pojasu” severne Minesote. Tamo su obavljali raznovrsne poslove, uglavnom u teškoj industriji, građevinarstvu, železničkom sektoru, dok su neki imali uspeha u preduzetništvu i trgovini. Naseljavali su se i u manjim mestima, gde su radili u rudarstvu ili poljoprivredi. Mnogi su se u to vreme uključivali u etničke organizacije i američki radnički pokret,⁷ boreći se za poboljšanje svojih životnih i radnih uslova u okviru sindikata i levičarskih partija. Kroz taj proces ne samo da su se postepeno identifikovali sa američkim društvom već su i kroz kulturno sazrevanje postali svesniji svog etničkog porekla. Na taj način su postepeno prihvatili Ameriku kao svoju novu domovinu i trajno se tamo nastanili.⁸

Važno je napomenuti da su se slovenački doseljenici u SAD uglavnom organizovali oko etničkih župa, bratskih potpornih organizacija i narodnih

³ Kalc, Milharčič-Hladnik in Žitnik Serafin, *Doba velikih migracija na Slovenskem*, 25.

⁴ Đikanović, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države*, 55–56.

⁵ Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* (Maribor: Obzorja, 1987), 51–61.

⁶ Kalc, Milharčič-Hladnik in Žitnik Serafin, *Doba velikih migracija na Slovenskem*, 25–37.

⁷ Američki radnički pokret u prvoj polovini 20. veka bio je obeležen borbom za prava radnika, uključujući skraćanje radnog vremena, poboljšanje uslova rada i povećanje plata. Osnivanje sindikata, poput Industrijskih radnika sveta (IWW) 1905. godine, doprinelo je organizovanju radnika u cilju ostvarivanja ovih prava. Tokom Velike depresije 1930-ih, radnički pokret je stekao dodatni zamah, što je dovelo do usvajanja zakona (National Labor Relations Act) 1935. godine koji je priznao prava radnika na organizovanje i kolektivno pregovaranje. Mnogi slovenski iseljenici u SAD bili su aktivni članovi radničkog pokreta.

⁸ Matjaž Klemenčič, *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community, Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio* (Novo mesto: Dolenjska založba, 1995), 1–10; Matjaž Klemenčič, „Slovenes and Slovene Americans, 1870–1940”, in *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation, and Integration*, ed. Elliott Robert Barkan (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2013), 613–622.

domova, koje su osnivale konzervativne i liberalno-socijalistički orijentisane organizacije. Bratske potporne organizacije bile su zapravo uzajamne osiguravajuće kompanije koje su svojim članovima pružale finansijsku pomoć i osiguravajuće usluge, a istovremeno su delovale i kao društvene i kulturne institucije. Osiguravajuće usluge doprinele su finansijskoj sigurnosti članova zajednice, dok su kulturne i društvene aktivnosti pomagale u očuvanju slovenačkog identiteta i kulture.⁹

Tri najvažnije organizacije bile su: Slovenačko narodno uzajamno društvo (sloven. „Slovenska narodna potporna jednota”, SNPJ), koje je izdavaloglasnik *Prosveta*; Kranjsko slovenačko katoličko društvo (sloven. „Kranjsko Slovenska katoliška jednota”, KSKJ), koje je izdavaloglasnik *Amerikanski Slovenec*, a kasnije *Glasiło KSKJ*; i Jugoslovensko katoličko društvo (sloven. „Jugoslovanska katoliška jednota”, JSKJ), koje se 1941. godine preimenovalo u Američku bratsku zajednicu (sloven. *Ameriška bratska zveza*, ABZ) i izdavaloglasnik „Nova Doba”. Postojale su i druge manje organizacije koje su na sličan način isticale značaj etničke pripadnosti. Te organizacije nastajale su pod okriljem crkve, radničkog pokreta ili političkih stranaka koje su težile emancipaciji unutar američkog društva.¹⁰

U periodu pre Drugog svetskog rata, slovenačka etnička zajednica u SAD uspostavila je čvrstu i dobro organizovanu mrežu društvenih i kulturnih struktura. Ipak, njihov opstanak i uticaj dovedeni su u pitanje nizom restriktivnih imigracionih zakona, od kojih je prvi značajan korak predstavljala Uredba o hitnom kvotnom aktu iz 1921. godine, dok je Nacionalni zakon o imigraciji iz 1924. godine (tzv. Johnson-Reed Act) dodatno pooštrio ograničenja, uvodeći stroge kvote zasnovane na popisu stanovništva iz 1890. godine i time znatno smanjujući priliv useljenika iz istočne i južne Evrope.¹¹ Ova ograničenja uticala su na dinamiku slovenačke zajednice, jer su druga, a posebno treća generacija doseljenika postepeno počele da se asimiluju u širu američku kulturu i društvo.¹² Uprkos tome, tokom Drugog svetskog rata uspevali su da očuvaju slovenački etnički identitet, što im je omogućilo da zadrže snažan uticaj na svoje članove. Upravo zbog toga se starija generacija osećala još pozvanijom da brani svoje poreklo ne samo u SAD već i u staroj domovini. Etničke organizacije ostale su značajno prisutne u životima svih

⁹ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, 77–83; Kalc, Milharčič-Hladnik in Žitnik Serafin, *Doba velikih migracij na Slovenskem*, 30.

¹⁰ Klemenčič, *Slovenes of Cleveland*, 4–9; Matjaž Klemenčič, „Slovene National Homes in the U.S.A”, *Studia Historica Slovenica* 15, no. 1 (2015): 29–54, datum pristupa 4. 3. 2025, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-DZ1AIADG>.

¹¹ Aleksandar R. Miletić, *Journey under Surveillance: The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context: 1918–1928* (Belgrade: Institute for the Recent History of Serbia, 2009), 39–58; Đikanović, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države*, 171–172.

¹² Matjaž Klemenčič in Milan Mrđenović, „Ameriška politika priseljavanja do leta 1945 in slovenski izseljenci”, v *Nadzor migracij na Slovenskem od liberalizma do socializma*, ur. Aleksej Kalc (Ljubljana: Založba ZRC, 2021), 85–114.

američkih Slovenaca, prenoseći nasleđe ideoloških uverenja, kulturnih obrazaca i verskih podela karakterističnih za Evropu. Svoje stavove širili su među članovima putem brojnih publikacija, novina i javnih skupova.¹³ Do sada su istraživači iseljeništva proučavali uticaj katolicizma, radničkog pokreta, socijalizma i komunizma na zajednice.¹⁴ Međutim, panslavizam kao poseban fenomen među američkim Slovencima nije bio predmet istraživanja. Ovaj rad stoga predstavlja prvi pokušaj osvetljavanja ovog specifičnog aspekta političkog i kulturnog delovanja među američkim Slovencima, koji prevazilazi etničke granice i povezuje sve slovenske etničke zajednice u SAD u zajedničkoj borbi protiv totalitarnih režima.

Kratka istorija razvoja koncepta panslavizma sa posebnim osvrtom na Slovence

Ideja panslavizma zagovara povezivanje i ujedinjenje slovenskih naroda u jednu političku, kulturnu i jezičku zajednicu. Ona se zasniva na uverenju da Sloveni dele zajedničko etničko, kulturno i jezičko nasleđe, što bi trebalo da ih vodi ka jedinstvu i integraciji. U početku, panslavizam se javlja na idejnom nivou, kao intelektualni koncept koji je zagovarala grupa slovenskih intelektualaca u 19. veku poput Františka Palackog, Ljudevita Štura, Nikolaja Danilevskog, Adama Čartoriskog, Ljudevita Gaja, Jana Kolara i drugih. Prepoznavši potencijal ujedinjenja slovenskih naroda, oni su ovu ideju razvili kao sredstvo za suprotstavljanje dominaciji nemačkog i italijanskog nacionalizma, kao i njihovim imperijalističkim težnjama, naročito na Balkanu. Ubrzo je pokret dobio i političku dimenziju, jer su intelektualci i pripadnici višeg sloja iz slovenskih naroda, koji su uglavnom bili pod vlašću većih imperija, poput Austrougarske, Ruskog i Osmanskog carstva, u panslavizmu videli ključno sredstvo za političku i kulturnu emancipaciju.¹⁵

¹³ Matjaž Klemenčič, „Slovene Periodicals in the USA, 1891–1920”, *Razprave in gradivo* 55 (2008), 98–117.

¹⁴ Vidi više: Ivan Čizmić, *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1974); Gerald Gilbert Govorchin, *Americans from Yugoslavia* (Gainesville: University of Florida Press, 1961); Ivan Očak, *Jugoslavenski emigranti iz Amerike u Sovjetskom savezu (između dva rata)* (Zagreb: Spektar, 1985).

¹⁵ Eric Hobsbawm, *Čas revolucije: Evropa 1789–1848* (Ljubljana: Založba Sophia, 2010), 127–152; Kristijan Obšust, *Konstrukcija slovenstva u politici i nauci: Stvaranje (sve)slovenskih tradicija, ideološke koncepcije o slovenskom jedinstvu i njihove refleksije* (Beograd: Centar za alternativno društveno i kulturno delovanje, 2013), 82–99; Ivo Pospíšil, „Problem slavizmov in njegov kontekst”, *Primerjalna književnost*, let. 28, št. 2 (2005), 17–31; Susan Baker, „Pan-Slavism in the Balkans: A Historical View”, in *Pan-Slavism and Slavophilia in Contemporary Central and Eastern Europe*, ed. Mikhail Suslov, Marek Čejka and Vladimir Đorđević (Cham: Palgrave Macmillan, 2023), 59–73, datum pristupa 4. 3. 2025, https://doi.org/10.1007/978-3-031-17875-7_5.

Promene koje su dovele do novih koncepata političkog razmišljanja započele su Francuskom revolucijom 1789. godine. Ova revolucija, rušenjem feudalizma na evropskom kontinentu, stvorila je prostor za formiranje novih ideja o modernoj državnosti. Na taj način postavljeni su temelji za razvoj drugačijih koncepata političkog i nacionalnog identiteta, koji su u slovenačkom etničkom prostoru dobili svoj zamah tek dolaskom Napoleona i osnivanjem Ilirskih provincija (1809–1813). Tokom ovog perioda, Francuzi, koji su zauzeli habzburške teritorije, podržali su upotrebu slovenačkog jezika kao zvaničnog nastavnog jezika u školama. Ova odluka dodatno je podstakla promišljanja o odnosu jezika i nacionalnog identiteta, koja su početkom 19. veka postala ključna za proces formiranja modernih nacija širom Evrope. Na prostoru današnje Slovenije, u tom kontekstu, poseban doprinos dali su jezikoslovci Jernej Kopitar i Franc Miklošič, pesnik i prosvetitelj Valentin Vodnik, književni istoričar Matija Čop i pesnik France Prešeren, kao i istoričar i dramski pisac Anton Tomaž Linhart čiji su radovi odigrali značajnu ulogu u oblikovanju slovenačke nacionalne svesti kroz jezik i kulturu.¹⁶

Nekolicina građanskih intelektualaca u 19. veku, koja je počela da se identifikuje sa lokalnom etničkom pripadnošću umesto sa klasnom pripadnošću, svojim aktivnostima podsticala je stvaranje novog društvenog poretka, zasnovanog na ideji nacionalnih država. U tom novom poretku narodi, a ne privilegovani slojevi aristokratije i feudalnog plemstva, trebalo je da igraju ključnu ulogu u političkim predstavničkim telima. Ipak, Evropa 19. veka i dalje je bila pretežno sastavljena od multietničkih monarhija, koje nisu bile spremne za politički prelazak u modernu nacionalnu državu. To je izazvalo brojne sukobe i nesuglasice, kako između različitih centara moći, tako i među pojedinačnim narodima.¹⁷

Tehnološki napredak industrijske revolucije, s jedne strane, stvorio je uslove za ekonomski uspon građanstva i ubrzao propast feudalizma i aristokratije, dok je, s druge strane, izazvao siromaštvo na selu, što je povećalo migracije u gradove i izvršilo pritisak na tadašnje vladajuće političke strukture.¹⁸ Industrijski razvoj i globalizacija u 19. veku izazvali su duboke društvene promene koje su stare režime suočile sa novim izazovima. Rasle su potrebe za obrazovanjem i većim razumevanjem sveta, što je dovelo do širenja novih ideologija i političkih pokreta, ali i do povećane prostorne mobilnosti.¹⁹

Slovenci su, u okviru širih društvenih i političkih promena 19. veka, bili podvrgnuti intenzivnom procesu germanizacije, posebno u Koruškoj i

¹⁶ Eric J. Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost* (Ljubljana: Založba /*cf., 2007), 71–73; Baker, „Pan-Slavism in the Balkans”, 59–73; Jernej Kosi, *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja* (Ljubljana: Sophia, 2016), 8, 46–47.

¹⁷ Benedict Anderson, *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma* (Ljubljana: Studia humanitatis, 2007), 28–29; Hobsbawm, *Čas revolucije*, 165–167.

¹⁸ Kalc, Milharčič-Hladnik in Žitnik Serafin, *Doba velikih migracij na Slovenskem*, 25–27.

¹⁹ Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem po letu 1780*, 7–21, 64–72.

Štajerskoj, gde su se suočavali sa snažnim pritiskom nemačkog nacionalizma. Jedna od ključnih ličnosti u istoriji slovenačkog narodnog preporoda, koja je istovremeno bila jedan od prvih istaknutih panslavista, bio je sveštenik Matija Majar Ziljski.²⁰ Sredinom 19. veka Majar je postavio temelje koncepta Ujedinjene Slovenije (sloven. *Zedinjena Slovenija*), koji je težio političkom i kulturnom ujedinjenju slovenačkog etničkog prostora. Ova ideja je kasnije dodatno osnažena objavljivanjem karte slovenačkih zemalja, koju je između 1848. i 1852. godine izradio Peter Kozler. Karta je prvi put štampana 1853, ali je zbog cenzure objavljena tek 1861. godine. Vizuelno je prikazivala slovenačko etničko područje unutar Habzburške monarhije i imala je važnu simboličku ulogu u slovenačkom nacionalnom pokretu. Majar je, slično svojim istomišljenicima iz redova sveštenstva, bio svestan da bez bliže saradnje sa drugim slovenskim narodima ideju o Ujedinjenoj Sloveniji neće biti moguće ostvariti. Kao rezultat toga, trudili su se da pronađu načine za uspostavljanje takvog povezivanja, što je bilo u skladu sa širim okvirima panslavističkog pokreta tog vremena.²¹

Majarova ideja panslavizma nije bila ograničena samo na slovenske narode unutar Habzburške monarhije već je nadilazila njene granice, što objašnjava njegov odlazak u Rusiju, gde je uspostavio kontakte sa istomišljenicima iz ruskog panslavističkog pokreta. Za razliku od mnogih savremenih liberalnih panslavista, poput Františka Palackog i Karla Havlička Borovskog, koji su zagovarali panslavističku saradnju u okviru Austrougarske i videli u njoj okvir za sprovođenje političkih i društvenih reformi, Majar je u Rusiji video jedinog pravog zaštitnika slovenskih naroda. Dok su liberali izražavali zabrinutost da bi oslanjanje na Rusiju moglo ugroziti demokratske težnje slovenskih naroda i dovesti do jačanja autoritarnog uticaja, Majar je verovao da bi upravo ruska moć mogla garantovati očuvanje i razvoj slovenskog kulturnog identiteta. Za njega je Rusija bila ključna snaga u zaštiti slovenskih naroda od germanizacije i drugih spoljašnjih pritisaka.²²

Na prelazu iz 19. u 20. vek panslavizam je postao značajan geopolitički faktor, podstičući solidarnost među slovenskim narodima. Dok su neki panslavisti u Rusiji videli zaštitnika slovenskih interesa i protivtežu Austrougarskoj i Nemačkoj, drugi su bili skeptični prema njenom uticaju. Prvi svet-ski rat dodatno je pojačao nacionalne težnje slovenskih naroda, dok je raspad starog poretka doveo do stvaranja novih slovenskih država poput Poljske, Čehoslovačke i Kraljevine SHS. Njihove etničke zajednice u SAD, suočene sa nemačkim revizionizmom, nastavile su da zagovaraju slovensku solidarnost. Politička nestabilnost u Evropi nakon Prvog svetskog rata objašnjava

²⁰ Iskra Vasilevna Čurkina, „Matija Majar Ziljski: enlightener, politician, scholar”, *Traditiones: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, let. 40, št. 2 (2011): 9–26.

²¹ Iskra Vasilevna Čurkina, *Matija Majar Ziljski* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974), 38–39.

²² Čurkina, *Matija Majar Ziljski*, 38–39.

zašto su neki američki Slovenci, pod uticajem tih događaja, obnovljali panslavizam kao sredstvo za jačanje svog identiteta u Sjedinjenim Državama. Između dva svetska rata Slovenci su rano osetili pritiske fašizma u Italiji, pa čak i u Austriji, što je dodatno osnažilo njihovu svest o važnosti šire slovenske solidarnosti.²³ Iako su američki Slovenci uglavnom podržavali jugoslovensku ideju, istovremeno su se zalagali za šire panslovensko povezivanje. Tokom međuratnog perioda, to se ostvarivalo kroz organizacije poput SNPJ, KSKJ i ABZ, kao i saradnju sa češkim, slovačkim i poljskim zajednicama u SAD. U godinama pred Drugi svetski rat, deo američkih Slovena video je Sovjetski Savez kao ključnog saveznika protiv fašizma i nacizma. Za razliku od 19-vekovnog kulturnog panslavizma, koji je naglašavao jezičko i etničko jedinstvo Slovena, komunistička interpretacija panslavizma postala je sredstvo sovjetske politike. Kroz njega je Sovjetski Savez nastojao da pridobije podršku američkih Slovena za svoje geopolitičke ciljeve, posebno tokom Drugog svetskog rata.²⁴

Jugoslavija kao simbol domovine i političkih nesuglasica

Za mnoge slovenačke iseljenike u SAD Jugoslavija je predstavljala simbol njihovog kulturnog i nacionalnog porekla, ali i državu koja je, nakon Prvog svetskog rata, nastala ujedinjenjem više naroda sa različitim političkim, kulturnim i verskim tradicijama. Već tokom Prvog svetskog rata slovenački iseljenici u SAD započeli su organizovano političko delovanje u cilju podrške jugoslovenskoj ideji. Jedan od prvih zagovornika stvaranja jugoslovenske države među američkim Slovencima bio je Ivan Molek, koji je još u martu 1915. godine predložio formiranje „Jugoslovenske republike”.²⁵ Ova ideja je dobila širu političku podršku liberalnih i levičarskih iseljeničkih organizacija, poput SNPJ, tek nakon ulaska SAD u rat u aprilu 1917. godine. Kao rezultat povezivanja različitih levih i liberalnih iseljeničkih organizacija koje nisu simpatizovale s Austrougarskom, osnovano je Slovensko republikansko udruženje (sloven. Slovensko republičansko združenje – SRZ). Krajem juna iste godine, SRZ je u Čikagu donelo takozvanu „Čikašku izjavu”, dokument koji je u ime udruženja predložio Etbin Kristan i koji se zalagao za osnivanje federativne i nezavisne jugoslovenske republike. U tom kontekstu, osnovano je Jugoslovensko republikansko udruženje (sloven. Jugoslovansko republičansko združenje – JRZ), koje je, zajedno sa sličnim organizacijama srpskih i

²³ Milan Mrđenović, „Odziv američkih Slovencev na dogodke v Evropi leta 1938 in splošen prikaz političnega stanja na pragu druge svetovne vojne”, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 88 = 53, št. 4 (2017): 55–87; Baker, „Pan-Slavism in the Balkans”, 59–73.

²⁴ Hans Kohn, *Pan-Slavism: Its History and Ideology* (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1953), 130–145; Hobsbawm, *Čas revolucije*, 167; James Trescott, *Pan-Slavism and Its Role in the Russian Entry to World War I* (eBook, Lulu, 2020).

²⁵ Ivan Molek „Jugoslovanska republika”, *Proletarec*, 16. 3. 1915, 3.

hrvatskih iseljenika, aktivno radilo na političkoj promociji ideje jugoslovenskog republikanskog uređenja.²⁶

Nasuprot tome, katolički orijentisani slovenački iseljenici su sve do ulaska SAD u rat podržavali očuvanje južnoslovenskih naroda u okviru Austrougarske, oslanjajući se na Majsku deklaraciju koju je Anton Korošec u ime Jugoslovenskog kluba pročitao u austrijskom parlamentu u Beču 1917. godine. Ova deklaracija predviđala je autonomni status Južnih Slovena unutar monarhije, što je predstavljalo program austrougarskih panslavista. Do kraja rata sudbina Austrougarske bila je još uvek neizvesna, zbog čega su desno orijentisani slovenački iseljenici bili skeptični prema predlozima o nezavisnoj jugoslovenskoj državi, dok su levičarski krugovi podržavali njeno stvaranje i razbijanje Austrougarske monarhije.²⁷

Nakon završetka Prvog svetskog rata, slovenački iseljenici su nastavili da održavaju formalne veze sa domovinom putem iseljeničkih organizacija (SNPJ, JSKJ i KSKJ). Iako su mnogi isprva podržavali Kraljevinu SHS (kasnije Kraljevinu Jugoslaviju) kao okvir za očuvanje slovenačkog nacionalnog identiteta, tokom međuratnog perioda su se pojavile nesuglasice u vezi sa državnim uređenjem i centralističkom politikom Beograda.²⁸ Posebno su važni bili međunarodni događaji koji su uticali na svest slovenačke emigracije u SAD. Rapalskim ugovorom (1920) znatan deo slovenskog etničkog prostora pripao je Italiji, dok su se Slovenci u Koruškoj suočili sa problemom pripajanja Austriji. Ovi događaji izazvali su snažan osećaj ugroženosti unutar slovenačke zajednice u SAD i podstakli jačanje povezanosti sa idejom jugoslovenskog jedinstva.²⁹ U tom periodu u SAD zastalno dolazi slovenački sveštenik Jurij Trunk, poreklom iz Koruške. On je kroz svoje publicističke i intelektualne aktivnosti zagovarao povezivanje svih Slovena sa Rusijom kao način očuvanja njihovih nacionalnih i kulturnih interesa.³⁰

Tokom Drugog svetskog rata, nakon što se Kraljevina Jugoslavija raspala u Aprilskom ratu u roku od nekoliko dana, slovenački iseljenici u SAD ponovo su se politički angažovali. U tom procesu, i levičarske i desničarske iseljeničke organizacije privremeno su na početku prevazišle međusobne političke razlike i povezale se kako bi zajednički delovale na očuvanju Jugoslavije. Kao rezultat toga, formirane su organizacije poput Jugoslovenskog

²⁶ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, 87–91.

²⁷ Matjaž Klemenčič, „Pregled stališč in delovanja slovenskih izseljencev v ZDA v zvezi z jugoslovansko idejo od leta 1914 do leta 1992“, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65 = 30, št. 1 (1994): 55–66.

²⁸ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, 85–128.

²⁹ Matjaž Klemenčič, „Načrti za spreminjanje meja, ustvarjanje novih državnih tvorb in meddržavnih povezav v vzhodni Srednji Evropi, politika ZDA ter ameriški Slovenci med drugo svetovno vojno“, *Prispevki za novejšo zgodovino* 37, št. 2 (1997): 399–412, datum pristupa 4. 3. 2025, <http://hdl.handle.net/11686/2031>.

³⁰ Milan Mrđenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi v letih od 1938 do 1945“ (Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Humanistika in družboslovje, 2021), 425–426.

pomoćnog odbora (JPO), Slovenačkog američkog narodnog saveta (SANS) i Udruženog odbora južnoslovenskih Amerikanaca (ZOJSA), koje su odigrale ključnu ulogu u prikupljanju sredstava i pružanju političke i humanitarne pomoći Jugoslaviji.³¹ Pored toga, značajnu ulogu imao je i Kongres američkih Slovena (American Slav Congress), koji je povezivao različite slovenske etničke zajednice u SAD i nastojao da učvrsti podršku ideji Jugoslavije među iseljenicima, uprkos ideološkim razlikama.³²

Međutim, tokom rata došlo je do međusobnog nepoverenja između ideološki različitih predstavnika slovenačkih iseljenika. Desno orijentisani Slovenci ostali su lojalni jugoslovenskoj vladi u egzilu i dinastiji Karađorđević, dok su levičarski orijentisani Slovenci, pod uticajem Luja Adamiča,³³ počeli da podržavaju partizanski pokret. Adamič je imao značajnu ulogu u informisanju američke javnosti o stanju u Jugoslaviji, ali je važno napomenuti da su informacije o događajima u domovini dolazile iz više izvora, uključujući jugoslovensku vladu u egzilu, diplomatske predstavnike i emigrantsku štampu.³⁴

U tom kontekstu, panslavizam se pojavio kao ideološki okvir koji je među slovenačkim iseljenicima u SAD trebalo da učvrsti njihov stav ne samo prema Jugoslaviji već i prema Sovjetskom Savezu, koji je bio ključni saveznik u borbi protiv sila Osovine. Međutim, treba naglasiti da su levičarski i liberalni, ali i mnogi desno orijentisani Slovenci, u panslavizmu prepoznali novu političku platformu koja bi ojačala demokratiju i podstakla saradnju slovenskih etničkih organizacija u SAD u pružanju borbe protiv fašizma i nacizma. Panslavizam je dodatno dobio na značaju kada su se u nekim američkim političkim krugovima, pa čak i među pojedinim slovenačkim sveštenicima, poput Kazimira Zakrajška, pojavile zamisli o obnovi podunavske konfederacije, koja bi nasledila Austrougarsku monarhiju. U tom kontekstu, mobilizacija američkih Slovenaca za ideju nove Jugoslavije, koju su podržale sve slovenske etničke organizacije u SAD, a posebno već pomenuti Kongres američkih Slovena, predstavljala je simbol nade u bolju budućnost, zasnovanu na bližoj saradnji slovenskih naroda i zajedničkim naporima za posleratnu obnovu i trajni mir.³⁵

³¹ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, 214–225.

³² Mrđenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi”, 416.

³³ Luj Adamič (1898–1951) bio je slovenačko-američki pisac, prevodilac i politički publicista. Rođen u Sloveniji, a emigrirao u SAD 1913. godine, gde je postao poznat kao autor dela koja su se bavila temama imigracije, društvene pravde i američkog društva. Tokom Drugog svetskog rata aktivno je informisao američku javnost i slovenačke iseljenike o situaciji u Jugoslaviji, zauzimajući proruski i propartizanski stav, što je značajno uticalo na političke podele među jugoslovenskim iseljenicima u Americi.

³⁴ Klemenčič, „Pregled stališč in delovanja slovenskih izseljencev”, 55–66; Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, 205–213.

³⁵ Mrđenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi”, 416–425; Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*, 214–225.

Panslavizam među slovenačkim iseljenicima u Sjedinjenim Američkim Državama

Neformalna centralna organizacija koja je oživljavala panslavizam među slovenskim iseljenicima u SAD bila je Sveslovenski savez (odnosno Kongres američkih Slovena),³⁶ osnovan 1938. godine u Pittsburgu, ubrzo nakon komadanja Čehoslovačke. O ovoj organizaciji najentuzijastičnije je izveštavao slovenački komunistički list *Naprej*, dok su ostali časopisi bili uzdržani, upravo zbog njenog navodno komunističkog karaktera.³⁷ Ideološka osnova panslavizma odražavala je nastojanje da se oblikuje jedinstveni front protiv fašizma i nacizma. U narednim godinama, a posebno tokom Drugog svetskog rata, etničke organizacije igrale su ključnu ulogu u širenju antifašističkih ideja kroz kulturne manifestacije, obrazovne programe i politički aktivizam. Organizovanjem skupova, predavanja i zajedničkih rasprava, ove organizacije osvetljavale su probleme s kojima su se npr. Slovenci suočavali u Evropi, istovremeno jačajući osećaj solidarnosti među Slovenima u SAD.³⁸ Panslavizam je u tom smislu služio kao platforma kroz koju su slovenski iseljenici u SAD izražavali svoju zabrinutost i nade u vezi s političkom situacijom u Evropi i Jugoslaviji, istovremeno se zalažući za pravo naroda na samoopredeljenje. Na taj način, panslavizam nije bio samo kulturno uporište, već i politički okvir kroz koji su američki Slovenci razmatrali šira pitanja rata i nacionalnog identiteta tokom jednog od najburnijih perioda u istoriji. Sveslovenski savez dao je svojim nastojanjima veću vidljivost i pred američkim vlastima, koje su do 1941. godine još uvek bile neutralne u globalnom sukobu, organizujući javne skupove, upućujući otvorena pisma američkoj vladi i održavajući demonstracije. U ove aktivnosti bila je uključena i SNPJ, koja je februara 1942. godine donirala sredstva za Ruski vojni relief (Russian War Relief), naglašavajući značaj pomoći

³⁶ Izraz *Sveslovenski savez* označava neformalnu fazu organizovanog delovanja slovenskih zajednica u SAD, koja je započela u decembru 1938. godine. Ove aktivnosti su ponovo oživljene 1941. godine, nakon nemačkog napada na SSSR, kada su slovenske etničke organizacije u SAD uskladile svoje delovanje sa međunarodnim antifašističkim inicijativama, uključujući Sveslovenski kongres održan u Moskvi (1941) i osnivanje Sveslovenskog komiteta. Izraz *Sveslovenski savez* obuhvata kontinuitet i povezuvački karakter ovih ranih aktivnosti, koje su dovele do osnivanja Kongresa američkih Slovena (American Slav Congress) 1942. godine, organizacije koja je imala ključnu ulogu u političkoj mobilizaciji slovenskih etničkih zajednica u SAD u okviru savezničke antifašističke koalicije.

³⁷ Arhiv Slovenije (AS), Fond Združenje Slovenska izseljenska matica (1241), Škatla 35 (Š 35), Združenje južnoslovanskih Američanov, Gradivo Ameriško-slovanskoga kongresa (American Slav Congress), New York, 1944–1948, Pismo naslovljeno Združenju južnoslovanskim Američanom, n. d., 1–2; „Sijajen začetek vseslovanskoga gibanja v US – Manifest kongresa”, *Naprej*, 7. 12. 1938, 1; J. M. Trunk, „Ali res?“, *Amerikanski Slovenec*, 14. 12. 1938, 2; „Kritična mnenja, poročila in razprave – Komentarji”, *Proletarec*, 28. 12. 1938, 4.

³⁸ Kalc, Milharčič-Hladnik in Žitnik Serafin, *Doba velikih migracij na Slovenskem*, 257–281.

Sovjetskom Savezu u borbi protiv nacizma. Njihovo delovanje bilo je deo šireg mobilizacijskog procesa, koji je kulminirao osnivanjem Američkog slovenskog kongresa 1942. godine.³⁹

Tokom ratnih godina, američki Slovenci suočili su se sa moralnom dilemom u vezi sa svojom lojalnošću američkoj vladi, koja je skoro do kraja rata zvanično podržavala jugoslovensku vladu u egzilu u Londonu, dok su mnogi iseljenici istovremeno simpatizirali sa partizanskim pokretom. O ovoj dilemi, koja je dodatno produbila političke podele među slovenačkim iseljenicima, mnogo je pisao i govorio Luj Adamič. Zbog svoje aktivne podrške partizanskom pokretu, koji su predvodili komunisti, i angažmana na prikupljanju podrške za partizane među jugoslovenskim iseljenicima, američke bezbednosne službe stavile su Adamiča pod nadzor. Odgovor američkih Slovenaca bio je i pre Adamičevog angažmana obeležen snažnom antifašističkom orijentacijom, jer su mnogi shvatili da su ugrožene ne samo njihove domovine, već i demokratske vrednosti i sloboda koje su pronašli u SAD. Ova antifašistička usmerenost naročito je dolazila do izražaja na okupljanjima i mitinzima slovenskih iseljeničkih organizacija, koje su glasno osuđivale sile Osovine i pozivale na oslobođenje slovenskih naroda od fašističke dominacije.⁴⁰

Sveslovenski savez, koji je imao ključnu ulogu u povezivanju slovenskih zajednica u SAD, organizovao je dva velika kongresa: prvi u Detroitu 1942. godine i drugi u Pittsburgu 1944. godine.⁴¹ Na ovim kongresima su usvojeni ključni politički stavovi organizacije. Tokom kongresa u Detroitu, delegati su izrazili punu podršku američkoj vladi i njenim savezničkim naporima, uključujući i podršku Sovjetskom Savezu kao ključnom partneru u borbi protiv fašizma. Kongres je takođe proglasio 21. jun 1942. za „slovenski dan”, čime su slovenske organizacije u SAD javno demonstrirale svoju lojalnost američkoj demokratiji i predsedniku Ruzveltu. Ovaj dan su obeležavale sve slovenske iseljeničke organizacije, a o njemu su izveštavali svi vodeći slovenački iseljenički časopisi, uključujući konzervativnu *Ameriško domovino* i liberalnu *Enakopravnost*.⁴² Na kongresu u Pittsburgu (1944), politički naglasak je bio na posleratnom uređenju Evrope i slovenskim pravima u novom svetskom poretku. Slovenački delegati su se zalagali za očuvanje jugoslovenske državne zajednice, ali u federalnom okviru, te su

³⁹ AS, 1241, Š 35, Gradivo Ameriško-slovanskog kongresa, Pismo naslovljeno Združenju južnoslovenskim Američanom, 1–2; Lorraine M. Lees, *Yugoslav-Americans and National Security during World War II* (Urbana: University of Illinois Press, 2007), 74–78.

⁴⁰ AS, 1241, Š 35, Združenje južnoslovenskih Američanov, Gradivo Ameriško-slovanskog kongresa (American Slav Congress), New York, 1944–1948, Louis Adamic, 1944 – Crucial Year: The Need of Dynamic Unity in the Immigrant Groups, 1–16.

⁴¹ AS, 1241, Š 35, Gradivo Ameriško-slovanskog kongresa, Pismo naslovljeno Združenju južnoslovenskim Američanom, 1–2; American Slav Congress, *Report on the American Slav Congress and Associated Organizations*, June 26, 1949, 1–3.

⁴² „Sijajna manifestacija Slovanov”, *Ameriška domovina*, 22. 6. 1942, 1; „Veličastna manifestacija ameriških Slovanov”, *Enakopravnost*, 22. 6. 1942, 1; Etbin Kristan in Louis Adamič, „Spomenica Sovjetski vladi”, *Enakopravnost*, 7. 12. 1943, 2; Mrdenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi”, 421.

podržali zamisao o „slovenskoj federaciji” unutar posleratne Evrope. Ove odluke bile su u skladu sa promenom američke politike, koja je u kasnijim fazama rata sve više podržavala narodnooslobodilački pokret pod vođstvom Tita, dok je istovremeno postepeno smanjivala podršku četničkom pokretu Draže Mihailovića.⁴³

Posle Drugog svetskog rata dolazak Titovih komunista na vlast u Jugoslaviji značajno je uticao na stavove američkih Slovenaca prema domovini i širem panslavističkom pokretu. Ovi događaji izazvali su pomešane reakcije kod mnogih američkih Slovenaca. S jedne strane, ideja o snažnoj i nezavisnoj Jugoslaviji, koja deluje u skladu sa dugogodišnjim težnjama slovenskih naroda za jedinstvom i međunarodnim priznanjem, predstavljala je ostvarenje istorijskih ambicija. S druge strane, uspon komunizma izazvao je zabrinutost u vezi sa ličnim slobodama i posledicama jednopartijskog sistema vlasti. Političke izbeglice, koje su nakon rata pronašle utočište u SAD, dodatno su pojačale zabrinutost, često ukazujući na represivne prakse komunističkog režima. Ovi faktori doprineli su gubitku značaja panslavizma među američkim Slovencima, dok su se ideali ovog pokreta postepeno povlačili pred realnošću političkih i ideoloških podela u posleratnom svetu.⁴⁴

Adamičev pragmatični pogled na panslavizam

Među svim slovenačkim iseljenicima, jedan od najistaknutijih bio je Luj Adamič, koji se u SAD afirmisao kao pisac i zagovornik očuvanja etničkog identiteta doseljenika. Tokom posmatranog perioda, razvio je poseban pristup panslavizmu, koji se može opisati kao pragmatičan.⁴⁵ Umesto da panslavizam posmatra kao idealističku viziju slovenske jedinstvenosti, Adamič je ovaj pokret shvatao kao sredstvo za suočavanje sa konkretnim političkim i društvenim izazovima svog vremena. Njegov pogled na panslavizam bio je prožet realističkim razumevanjem geopolitičkih prilika i potrebom za mobilizacijom ne samo Slovenaca, već i svih Slovena kako u SAD tako i u Evropi, u borbi protiv totalitarnih ideologija, posebno nacizma i fašizma.⁴⁶

⁴³ AS, 1241, Š 35, Združenje južnoslovanskih Američanov, Gradivo Ameriško-slovanskoga kongresa (American Slav Congress), New York, 1944–1948, „Summary Report of the Second American Slav Congress”, 4. 10. 1944, 1–4; AS, 1241, Š 35, Gradivo Ameriško-slovanskoga kongresa, Adamič, 1944 – *Crucial Year*, 10.

⁴⁴ Jasmin Hasić in Maja Savič-Bojanić, „Manifestations of Pan-Slavic Sentiments Among South Slavic Diaspora Communities in the United States of America”, in *Pan-Slavism and Slavophilia in Contemporary Central and Eastern Europe*, ed. Mikhail Suslov, Marek Čejka and Vladimir Đorđević (Cham: Palgrave Macmillan, 2023), 359–378; Matjaž Klemenčič, „Politično delo Luisa Adamiča”, *Teorija in praksa* 9 (1981): 1054–1068.

⁴⁵ Milan Mrdenović, „Odmevi Adamičevih del v ameriškem in slovenskem časopisju med letoma 1931 in 1934”, *Dve domovini*, št. 51 (2020): 95–112.

⁴⁶ AS, Osebni fond Janko N. Rogelj (1429), Škatla 1 (Š1), Korespondenca z Louisom Adamičem od 1941 do 10. maja 1943, knjiga 1, Louis Adamič, „O slovenskem kongresu”, 135–137; Milan Mrdenović, „Adamičev odnos do komunizma in Rusije”, *Borec* 70, št. 751/753 (2018): 105–137.

U svojim delima, kao što su *The Native's Return*, *Two-Way Passage* i *My Native Land*, Luj Adamič je dosledno izražavao uverenje da slovenski narodi, posebno u Jugoslaviji, treba da ujedine svoje napore u borbi protiv okupatorskih sila i totalitarnih režima.⁴⁷ U *My Native Land* (1943) snažno je kritikovao jugoslovensku monarhiju i njen autoritarni karakter, ali je istovremeno isticao važnost antifašističke borbe i podrške narodnooslobodilačkom pokretu. Knjiga je naišla na oštre kritike jugoslovenskih emigrantskih krugova u SAD, posebno onih lojalnih kraljevskoj vladi u egzilu, dok su levičarski orijentisani iseljenici u njoj videli manifest podrške partizanskom pokretu i novom poretku u Jugoslaviji. U svojoj knjizi Adamič panslavizam predstavlja kao suptilno sredstvo za političku mobilizaciju svih Slovena u SAD. U tom kontekstu, uprkos komunističkom režimu, Sovjetski Savez je doživljavao kao ključnog saveznika u borbi protiv nacizma i fašizma, verujući da će njegova podrška doprineti stvaranju nove slovenske federacije, koja bi se politički i ekonomski oslanjala na Rusiju, ali zadržala svoju autonomiju.⁴⁸ Za razliku od onih koji su panslavizam shvatali kao trajno i harmonično jedinstvo slovenskih naroda, Adamič ga je video kao korisno sredstvo prilagođeno trenutnim potrebama antifašističke borbe.⁴⁹

Adamičeva pragmatičnost posebno se isticala u njegovim nastojanjima da poveže američke Slovence i druge južnoslovenske zajednice u SAD. Kao počasni predsednik SANS-a, a još više kao predsednik ZOJSA, Adamič je delovao u pravcu političke mobilizacije američkih Slovenaca za podršku Jugoslaviji i partizanskom pokretu otpora. U tom kontekstu, panslavizam je posmatrao kao sredstvo za ujedinjenje slovenačkih i drugih slovenskih grupa u iseljeništvu, koje su se suočavale sa izazovima asimilacije u američkom društvu. Adamič je verovao da panslavizam omogućava Slovencima u SAD očuvanje njihovog kulturnog identiteta, istovremeno ih politički povezujući sa dešavanjima u Evropi, posebno sa jugoslovenskom partizanskom borbom.⁵⁰

Jedna od ključnih karakteristika Adamičevog panslavizma bila je njegova otvorenost za saradnju sa politički i ideološki različitim grupama. Uprkos svojim liberalno-demokratskim uverenjima, aktivno je sarađivao sa jugoslovenskim komunistima u Americi i koordinirao aktivnosti u podršci partizanskom pokretu. Njegov rad jasno pokazuje spremnost na postizanje kompromisa i prilagođavanje političkih principa stvarnim okolnostima. Adamičev panslavizam

⁴⁷ Louis Adamic, *Louis Adamic, The Native's Return: An American Immigrant visits Yugoslavia and Discovers his Old Country* (New York: London: Harper & Brothers, 1934), 365; Louis Adamic, *Two-Way Passage* (New York: Harper&Brothers, 1941), 74, 268–270.

⁴⁸ Louis Adamic, *My Native Land* (New York: Harper, 1943), 449–451.

⁴⁹ Immigration History Research Center (IHRC), The Louis Adamic Collection, FBI Files 1941–1958, Box 1, „Memorandum for the Director RE: Louis Adamic, 1. december 1941”, 1–10; AS, 1429, Š 1, Korespondenca z Louisom Adamičem, knjiga 1, *O slovenskem kongresu*, 136; Klemenčič, „Politično delo Luisa Adamiča”, 1054–1068; Mrđenović, „Adamičev odnos do komunizma in Rusije”, 105–137.

⁵⁰ AS, 1241, Š 35, Gradivo Ameriško-slovanskega kongresa, Adamic, 1944 – *Crucial Year*, 10; Louis Adamič, *Orel in korenine* (Ljubljana: DZS, 1981), 19–26; Klemenčič, „Politično delo Luisa Adamiča”, 1054–1068.

nije bio rigidan niti ideološki dogmatičan, već prilagodljiv i usmeren ka ostvarivanju konkretnih političkih ciljeva u skladu sa američkim vrednostima.⁵¹ Ključ njegovog pragmatičnog pristupa ležao je u shvatanju panslavizma kao fleksibilne i prilagodljive ideje, namenjene potrebama slovenskih naroda, a ne kao nepromenljivog i dogmatskog načela.⁵²

Molekov kritički pogled na panslavizam

Urednik najvećeg iseljeničkog lista „Prosveta” Ivan Molek⁵³ imao je vrlo kritički stav prema panslavizmu, naročito prema njegovoj povezanosti sa Sovjetskim Savezom. Molek, umereni socijalista i odani zagovornik demokratskih vrednosti, verovao je da bi panslavizam u savezu sa Sovjetskim Savezom Slovence i druge slovenske narode gurnuo u političku i kulturnu podređenost komunističkoj ideologiji. Posebno ga je zabrinjavala instrumentalizacija panslavizma od strane Sovjetskog Saveza, jer je smatrao da se panslavizam zloupotrebljava za širenje sovjetskog političkog uticaja i učvršćivanje komunističkih režima u Evropi. Još 1938. godine, u svojim stavovima bio je otvoreno kritičan, posebno prema Trunku, čija je gledišta o panslavizmu označio kao „detinjasta i nezrela”.⁵⁴ Kasnije tokom rata 1942. godine glavni izvršni odbor SNPJ imenovao je Moleka za člana pripremnog odbora manifestacije „Slovenski dan” u Čikagu, održane 19. jula iste godine. Time je, preko svoje matične organizacije SNPJ, bio direktno uključen u aktivnosti povezane sa Sveslovenskim savezom, ali i u redovne apele za prikupljanje finansijske pomoći Ruskom vojnom relifu. Time ukazujem da se Molek nije protivio panslavizmu kao ideji slovenske solidarnosti, već komunističkom karakteru organizacije koja je po njegovom mišljenju zloupotrebljavala panslavizam za svoje ciljeve.⁵⁵

⁵¹ National Archives and Records Administration (NARA), Records of the Office of Strategic Services (OSS), RG 226, Records of the FNB, entry 100, box 101, „A Talk with Louis Adamic”, 6–7; IHRC, The Louis Adamic Collection, FBI Files, Box 1, *Memorandum for the Director RE: Louis Adamic*, 5; AS, 1241, Š 35, Gradivo Ameriško-slovenskega kongresa, Adamic, 1944 – *Crucial Year*, 10; Adamič, *Orel in korenine*, 19–26; John Enyeart, *Smrt fašizmu: Boj Louisa Adamiča za demokracijo* (Ljubljana: Sophia, 2019), 147–182.

⁵² IHRC, The Louis Adamic Collection, FBI Files 1941–1958, Loyalty and Character Report for War Department Army Service Forces, Box 1, „Report on: Louis Adamic, 1. junij 1944”; NARA, OSS Records, RG 226, entry 100, Box 28, „A Talk with Louis Adamic”, 7; Mrdenović, „Adamičev odnos do komunizma in Rusije”, 105–137; Enyeart, *Smrt fašizmu*, 147–182.

⁵³ Ivan Molek (1896–1975) bio je slovenački novinar, urednik i politički aktivista u SAD. Kao dugogodišnji urednik lista Prosveta, glasila Slovenske narodne podporne jednote, najveće slovenačke iseljeničke organizacije u Americi, bio je poznat po svojim kritičkim stavovima prema komunističkom pokretu i Sovjetskom Savezu. Molek je snažno podržavao jugoslovensku ideju, ali je istovremeno naglašavao potrebu za očuvanjem kulturne i političke autonomije Slovenaca unutar jugoslovenskog okvira. Njegov rad značajno je uticao na političke debate među slovenačkim iseljenicima u Americi tokom međuratnog perioda i Drugog svetskog rata.

⁵⁴ Ivan Molek, „Dilema povsod!”, *Prosveta*, 13. 5. 1938, 2; Ivan Molek, *Slovene Immigrant History: 1900–1950: Autobiographical Sketches* (Dover, Del.: Mary Molek, 1979); Klemenčič, „Politično delo Luisa Adamiča”, 1054–1068.

⁵⁵ „Zapisnik seje glavnega izvršnega odseka SNPJ”, *Prosveta*, 8. 7. 1942, 5.

Molek je smatrao da je slovensko jedinstvo važno, ali ne po cenu gubitka političke autonomije. Protivio se ideji da Slovenci slepo slede Sovjetski Savez, jer je bio uveren da sovjetski komunizam ugrožava osnovne zapadne vrednosti, poput verske slobode, demokratije i kulturne nezavisnosti. Bio je skeptičan prema panslavizmu, jer je smatrao da ga sovjetski režim koristi kao ideološko sredstvo za širenje komunizma među Slovenima.⁵⁶

Pored toga, Molek je Sovjetski Savez video kao totalitarni režim koji ne samo da guši političke protivnike već i potiskuje kulturne i verske institucije. Smatrao je da bi povezivanje sa Rusijom, odnosno Sovjetskim Savezom, dugoročno ugrozilo slovenački kulturni identitet. Bio je uveren da bi komunistički režim, ukoliko bi zavladao u SAD, uništio slovenačke crkve, škole i druge ključne kulturne ustanove koje su bile od suštinskog značaja za očuvanje slovenačkog etničkog identiteta.⁵⁷ U svojim uredničkim tekstovima, koje su čitale hiljade pretplatnika, Molek je često naglašavao značaj očuvanja kulturne autentičnosti i političke slobode slovenskog naroda. Upozoravao je na opasnost komunističkog uticaja na panslavizam, smatrajući da bi on mogao postati sredstvo Sovjetskog Saveza, koji bi ga iskoristio za ostvarivanje svojih geopolitičkih interesa. Zbog takvih komentara, koji su dopirali do šire slovenačke zajednice i izazivali polemiku u samom listu, kao i pritiska značajnog dela iseljenika i Glavnog odbora SNPJ-a, koji nisu delili njegov kritički stav – usmeren i protiv partizanskog otpora upravo zbog komunističkog uticaja – Molek je iz protesta podneo ostavku na mesto urednika najuticajnijeg i najvećeg slovenačkog iseljeničkog lista. Svoje delovanje nastavio je posle rata kao oštar kritičar ne samo SNPJ-a, već i ZOJSA i Kongresa američkih Slovena, optužujući ih za prevelik uticaj komunističke ideologije i nekritičku podršku Titovom režimu.⁵⁸

Trunkov idealistički pogled na panslavizam

Jurij Trunk⁵⁹ bio je katolički sveštenik, pisac i zagovornik kulturnog i verskog panslavizma, koji je u prvoj polovini 20. veka bio aktivan unutar

⁵⁶ Chicago History Museum (CHM), Fond: Ivan Molek Papers (IMP), Box 9 (B 9), Folder 4, „Pismo Ivana Moleka Andreju Kobalu, 18. 2. 1943”; CHM, IMP, B 9, Folder 4, „Pismo Ivana Moleka Andreju Kobalu, 1. 4. 1943”; Molek, *Slovene Immigrant History*, 271–272.

⁵⁷ Mrđenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi”, 355–356; Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, 244.

⁵⁸ Ivan Molek „Poslovilna beseda”, *Prosveta*, 1. 3. 1944, 3; Molek, *Slovene Immigrant History*, 252–257; Mrđenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi”, 355–356.

⁵⁹ Jurij Matej Trunk (1858–1947) bio je slovenački katolički sveštenik, politički i kulturni aktivista, poznat po svom delovanju među slovenačkim iseljenicima u SAD. Bio je urednik i saradnik nekoliko iseljeničkih časopisa, a posebno se istakao svojim verskim i nacionalnim tekstovima koji su promovisali ideju slovenske solidarnosti i jedinstva. Njegova knjiga *Spomini* iz 1950. godine predstavlja važan izvor za proučavanje istorije slovenačkih iseljenika u Americi.

američke slovenačke zajednice.⁶⁰ Trunk je svoja izlaganja o panslavizmu objavljivao u katoličkom listu „Amerikanski Slovenec”, gde je, iako sa ograničenim dometom, imao značajan uticaj na konzervativni deo slovenačke iseljeničke zajednice. Važno je naglasiti da je „Amerikanski Slovenec” bio najstariji slovenački iseljenički časopis, sa dugom tradicijom i velikim brojem pretplatnika u svim većim iseljeničkim centrima širom SAD. Trunkov pristup panslavizmu bio je specifičan jer je spajao verske i kulturne elemente, čime se razlikovao od politički i ideološki orijentisanih panslavističkih pokreta tog vremena.⁶¹

Trunk je smatrao da panslavizam treba da se zasniva na verskoj i kulturnoj povezanosti među Slovenima, pri čemu je kao ključnu vezu isticao ekumensko povezivanje pravoslavne i katoličke vere. Verovao je da bi takvo povezivanje moglo da prevaziđe političke i ideološke razlike među slovenskim narodima i posluži kao osnova za političko i kulturno jedinstvo. U tom duhu, podržavao je bližu saradnju između pravoslavnih i katoličkih Slovena i naglašavao da slovenačka etnička zajednica, zajedno sa naprednim rimokatoličkim sveštenicima, ne bi trebalo da ima zadržke prema saradnji sa Sveslovenskim savezom u SAD, koji je tokom Drugog svetskog rata organizovao dva značajna kongresa.⁶²

Trunkov panslavizam bio je prvenstveno odgovor na verske i kulturne izazove sa kojima su se slovenski narodi suočavali, posebno u kontekstu sve većeg uticaja ateističkih ideologija, poput nacizma i komunizma, koje su ugrožavale tradicionalne vrednosti. Posebno je u Sovjetskom Savezu video opasnost za versku slobodu i moralne vrednosti, budući da je komunistički režim gušio verske institucije i pokušavao da iskoreni hrišćanske vrednosti iz slovenskih društava.⁶³

Trunk je zagovarao očuvanje hrišćanskih vrednosti u slovenskoj zajednici. U svojim spisima i propovedima upozoravao je na opasnost gubitka duhovnog identiteta Slovena ukoliko bi se previše oslanjali na politički instrumentalizovane oblike panslavizma koje su promovisali režimi poput sovjetskog. Po njegovom mišljenju, svako političko i kulturno povezivanje među Slovenima trebalo bi da se temelji na hrišćanskim vrednostima koje bi čuvale slovensko duhovno nasleđe i sprečavale njegovo podređivanje ideološkim interesima.⁶⁴

⁶⁰ Matjaž Klemenčič, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* (Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 1999), 15–19.

⁶¹ Mrdenović, „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi”, 425–426.

⁶² J. M. Trunk, „Za slovanski dom”, *Amerikanski Slovenec*, 12. 10. 1939, 2; „Vsem Slovanom v premislek”, *Amerikanski Slovenec*, 9. 4. 1940, 2; J. M. Trunk, „Pisano polje – komunizem je hudo grd koštrun”, *Amerikanski Slovenec*, 13. 4. 1943, 4; J. M. Trunk, „Pisano polje”, *Amerikanski Slovenec*, 15. 5. 1945, 4; Jurij Matej Trunk, *Spomini* (Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1950).

⁶³ J. M. Trunk, „Slovanska vzajemnost”, *Amerikanski Slovenec*, 8. 6. 1928), 2; J. M. Trunk, „Združitev Slovanov”, *Amerikanski Slovenec*, 12. 9. 1928, 2.

⁶⁴ J. M. Trunk, „Pisano polje”, *Amerikanski Slovenec*, 20. 7. 1945, 6.

U kontekstu američkih Slovenaca, Trunkov panslavizam igrao je važnu ulogu u oblikovanju kulturnog i verskog identiteta slovenačke zajednice. Kao katolički sveštenik poreklom iz Koruške, Trunk je iz prve ruke svedočio negativnim posledicama germanizacije po slovenski etnički i kulturni identitet. Stoga je zagovarao panslavizam ne samo kao politički i nacionalni projekat već i kao sredstvo za očuvanje duhovnih vrednosti slovenskih naroda, verujući da će jedinstvo slovenskih etničkih grupa doprineti jačanju njihove kulturne i verske samosvesti u novom okruženju. Mnogi američki Slovenci, koji su u SAD doneli katoličku tradiciju, u Trunku su pronašli zagovornika očuvanja svojih verskih i etničkih vrednosti. Njegovo stremljenje ka kulturnom jedinstvu bilo je zasnovano na uverenju da Slovenci u SAD ne smeju izgubiti svoj slovenski i hrišćanski identitet, uprkos snažnim pritiscima asimilacije u američko društvo.⁶⁵

Važno je istaći da Trunk nije podržavao slepo praćenje panslavističkih ideja. Bio je skeptičan prema ideji da bi Rusija ili bilo koja druga država mogla preuzeti vodeću ulogu među Slovenima, jer je smatrao da slovensko jedinstvo treba da se gradi na ravnopravnosti naroda, a ne na dominaciji jednog naroda nad drugima. Trunkov panslavizam bio je pre svega kulturni i verski, a ne politički, jer je bio usmeren na očuvanje slovenske baštine kroz prizmu ekumenskog povezivanja katoličkih i pravoslavnih hrišćana.⁶⁶

Zaključak

Period između 1938. i 1945. godine bio je prelomno vreme za američke Slovence, jer su se suočavali sa velikim političkim i društvenim izazovima koji su značajno uticali na njihov identitet i odnose sa Jugoslavijom i širim slovenskim zajednicama. U tom periodu, panslavizam je dobio novi zamah kao simbol kulturne povezanosti i kao sredstvo političke mobilizacije u borbi protiv fašizma. Ideja panslavizma jačala je osećaj solidarnosti američkih Slovenaca sa slovenskim narodima u Evropi, koji su se takođe suočavali sa pretnjama fašizma i rata.

Pogledi na panslavizam među američkim Slovencima odražavali su ideološku raznolikost njihove zajednice. Luj Adamič je panslavizam doživljavao kao pragmatično sredstvo za mobilizaciju protiv fašizma i kao privremeni savez sa Sovjetskim Savezom. Ivan Molek je bio kritičan prema panslavizmu, verujući da povezivanje sa Sovjetskim Savezom ugrožava političku i kulturnu autonomiju Slovenaca. Jurij Trunk je pak panslavizam video prvenstveno kao kulturni i verski projekat, usmeren na očuvanje zajedničkog duhovnog nasleđa katoličkih i pravoslavnih Slovena.

⁶⁵ Klemenčič, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike*, 148–149.

⁶⁶ J. M. Trunk, „Pisano polje”, *Amerikanski Slovenec*, 25. 11.1941, 4; J. M. Trunk, „Znamenja na slovanskem nebu”, *Amerikanski Slovenec*, 26. 9. 1941, 2; J. M. Trunk, „Do slovanske hiše mora priti”, *Amerikanski Slovenec*, 11. 11. 1941, 2.

Nakon Drugog svetskog rata, interesovanje za panslavizam počelo je da opada. Promenjene političke prilike i ideološke podele, povezane sa Rezolucijom Informbiroa, potkopale su njegovu relevantnost. Istovremeno, postali su očigledni novi geopolitički konteksti u kojima je panslavizam funkcionisao kao sredstvo sovjetskog uticaja, što je umanjilo njegovu privlačnost među američkim Slovencima.⁶⁷

Ipak, osnovne ideje panslavizma o povezivanju i očuvanju kulturnog nasleđa ostale su deo istorijskog sećanja zajednice. Panslavizam je tako obeležio značajno poglavlje u istoriji američkih Slovenaca, koji su u njemu videli sredstvo za suočavanje sa izazovima svog vremena i očuvanje svog identiteta u iseljeništvu.

⁶⁷ Potrebna su novija i savremena istraživanja panslavističkih aktivnosti među američkim Slovencima pre, tokom i nakon Drugog svetskog rata, s posebnim fokusom na uticaj sovjetske politike i geopolitičkih promena u tom periodu.

Spisak referenci

Arhivi

- Arhiv Slovenije. Fond 1241, Združenje Slovenska izseljenska matica, 1907–2005; Fond 1429, Osebni fond Janko N. Rogelj.
- Immigration History Research Center. The Louis Adamic Collection, FBI Files 1941–1958.
- National Archives and Records Administration. Records of the Office of Strategic Services.
- Chicago History Museum. Ivan Molek Papers.

Štampa i periodika

- *Amerikanski Slovenec*, 1928–1945.
- *Enakopravnost*, 1942, 1943.
- *Naprej*, 1938.
- *Proletarec*, 1915–1938.
- *Prosveta*, 1938, 1942, 1944.
- *Report on the American Slav Congress and Associated Organizations*, 1949.

Literatura

- Adamic, Louis. *The Native's Return: An American Immigrant Visits Yugoslavia and Discovers His Old Country*. New York; London: Harper & Brothers, 1934.
- Adamic, Louis. *Two-Way Passage*. New York: Harper & Brothers, 1941.
- Adamic, Louis. *My Native Land*. New York: Harper & Brothers, 1943.
- Adamič, Louis. *Orel in korenine*. Ljubljana: DZS, 1981.
- Anderson, Benedict. *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.
- Baker, Susan. „Pan-Slavism in the Balkans: A Historical View”. In *Pan-Slavism and Slavophilia in Contemporary Central and Eastern Europe*, edited by Mikhail Suslov, Marek Čejka and Vladimir Đorđević, 59–73. Cham: Palgrave Macmillan, 2023.
- Čolaković, Branko Mita. *Yugoslav Migrations to America*. San Francisco: R and E Research Associates, 1973.
- Čizmić, Ivan. *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1974.
- Čurkina, Iskra Vasilevna. *Matija Majar Ziljski*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974.
- Čurkina, Iskra Vasilevna. „Matija Majar Ziljski: Enlightener, Politician, Scholar”. *Traditiones: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 40, št. 2 (2011): 9–26.
- Đikanović, Vesna. *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države: Jugoslavensko iskustvo, 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012.
- Enyeart, John. *Smrt fašizmu: Boj Louisa Adamiča za demokraciju*. Ljubljana: Sophia, 2019.
- Govorchin, Gerald Gilbert. *Americans from Yugoslavia*. Gainesville: University of Florida Press, 1961.

- Hasić, Jasmin in Maja Savić-Bojanić. „Manifestations of Pan-Slavic Sentiments Among South Slavic Diaspora Communities in the United States of America”. In *Pan-Slavism and Slavophilia in Contemporary Central and Eastern Europe*, edited by Mikhail Suslov, Marek Čejka and Vladimir Đorđević, 359–378. Cham: Palgrave Macmillan, 2023.
- Hobsbawm, Eric J. *Nacije in nacionalizem po letu 1780: Program, mit in resničnost*. Ljubljana: Založba / *cf., 2007.
- Hobsbawm, Eric J. *Čas revolucije: Evropa 1789–1848*. Ljubljana: Založba Sophia, 2010.
- Kalc, Aleksej, Mirjam Milharčič-Hladnik in Janja Žitnik Serafin. *Doba velikih migracij na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2020.
- Klemenčič, Matjaž. *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*. Maribor: Obzorja, 1987.
- Klemenčič, Matjaž. *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community, Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.
- Klemenčič, Matjaž. „Načrti za spreminjanje meja, ustvarjanje novih državnih tvorb in meddržavnih povezav v vzhodni Srednji Evropi, politika ZDA ter ameriški Slovenci med drugo svetovno vojno”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 37, št. 2 (1997): 399–412.
- Klemenčič, Matjaž. „Politično delo Louisa Adamiča”. *Teorija in praksa* št. 9 (1981): 1054–1068.
- Klemenčič, Matjaž. „Pregled stališč in delovanja slovenskih izseljencev v ZDA v zvezi z jugoslovansko idejo od leta 1914 do leta 1992”. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65 = 30, št. 1 (1994): 55–66.
- Klemenčič, Matjaž. „Slovenes and Slovene Americans, 1870–1940”. In *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation, and Integration*, ed. Elliott Robert Barkan, 613–622. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2013.
- Klemenčič, Matjaž. „Slovene National Homes in the U.S.A.”. *Studia Historica Slovenica* 15, št. 1 (2015): 29–54.
- Klemenčič, Matjaž. „Slovene Periodicals in the USA, 1891–1920”. *Razprave in gradivo* 55 (2008): 98–117.
- Klemenčič, Matjaž in Milan Mrdenović. „Ameriška politika priseljevanja do leta 1945 in slovenski izseljenci”. V *Nadzor migracij na Slovenskem od liberalizma do socializma*, ur. Aleksej Kalc, 85–114. Ljubljana: Založba ZRC, 2021.
- Klemenčič, Matjaž. *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, 1999.
- Kosi, Jernej. *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia, 2016.
- Kohn, Hans. *Pan-Slavism: Its History and Ideology*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1953.
- Lees, Lorraine M. *Yugoslav-Americans and National Security during World War II*. Urbana: University of Illinois Press, 2007.
- Miletić, Aleksandar R. *Journey under Surveillance: The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context: 1918–1928*. Belgrade: Institute for the Recent History of Serbia, 2009.

- Molek, Ivan. *Slovene Immigrant History: 1900–1950: Autobiographical Sketches*. Dover, Del.: Mary Molek, 1979.
- Mrdenović, Milan. „Adamičev odnos do komunizma in Rusije”. *Borec* 70, št. 751/753 (2018): 105–137.
- Mrdenović, Milan. „Ameriški Slovenci in ameriško-sovjetski odnosi v letih od 1938 do 1945”. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Humanistika in družboslovje, 2021.
- Mrdenović, Milan. „Odmevi Adamičevih del v ameriškem in slovenskem časopisu med letoma 1931 in 1934”. *Dve domovini*, št. 51 (2020): 95–112.
- Mrdenović, Milan. „Odziv ameriških Slovencev na dogodke v Evropi leta 1938 in splošen prikaz političnega stanja na pragu druge svetovne vojne”. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 88 = 53, št. 4 (2017): 55–87.
- Očak, Ivan. *Jugoslavenski emigranti iz Amerike u Sovjetskom savezu: (između dva rata)*. Zagreb: Spektar, 1985.
- Obšust, Kristijan. *Konstrukcija slovenstva u politici i nauci: Stvaranje (sve)slovenskih tradicija, ideološke koncepcije o slovenskom jedinstvu i njihove refleksije*. Beograd: Centar za alternativno društveno i kulturno delovanje, 2013.
- Pospíšil, Ivo. „Problem slavizmov in njegov kontekst”. *Primerjalna književnost* 28, št. 2 (2005): 17–31.
- Trescothik, James. *Panslavism and Its Role in the Russian Entry to World War I*. eBook. Lulu, 2020.
- Trunk, Jurij Matej. *Spomini*. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1950.

Summary

Milan Mrđenović

Pan-Slavism Among Slovenian Americans and Their Relationship With Yugoslavia During the Period 1938–1945

Abstract: This paper examines the development of Pan-Slavism among Slovenian Americans between 1938 and 1945, analyzing different interpretations of this idea and their role in strengthening Slovenian identity in the United States. Based on an analysis of archival materials, newspaper articles, and relevant literature, the study highlights Pan-Slavism as both an ideological and practical tool in the context of the anti-fascist struggle and transnational connections. Special attention is given to key figures such as Louis Adamič, Ivan Molek, and Jurij Trunk, whose diverse approaches to Pan-Slavism—ranging from political pragmatism and skepticism toward the Soviet Union to cultural and religious unity—illustrate the broad spectrum of this idea among Slovenian immigrants. The study demonstrates how Slovenian Americans used Pan-Slavism as a framework for community cohesion, the fight against fascism, and the preservation of cultural heritage in an environment that encouraged assimilation. After the war, the significance of Pan-Slavism gradually declined due to political changes in Europe and ideological divisions.

Keywords: Pan-Slavism, Slovenian Americans, Yugoslavia, Soviet Union, Louis Adamič, Ivan Molek, Jurij Trunk, ethnic communities

This article explores the role of Pan-Slavism among Slovenian Americans during the critical period between 1938 and 1945, focusing on how it influenced their political attitudes, cultural identity, and connections with Yugoslavia and other Slavic communities. Against the backdrop of the collapse of the Versailles system and the rise of fascism and Nazism in Europe, Pan-Slavism gained new significance among Slovenian immigrants in the United States. It became a tool for fostering solidarity among American Slavs and strengthening the cultural and political bonds between Slovenian Americans and their homeland.

The article analyzes Pan-Slavism as an ideological and practical framework used to mobilize Slovenian Americans against the threats posed by totalitarian regimes, and to maintain their cultural heritage in a society that in general encouraged assimilation. This research draws on archival materials, newspaper articles, and relevant literature to provide an insightful examination of this underexplored aspect of Slovenian-American history.

Key figures such as Louis Adamič, Ivan Molek, and Jurij Trunk played significant roles in shaping the discourse on Pan-Slavism. Adamič advocated

a pragmatic approach, viewing Pan-Slavism as a means to politically mobilize Slavs in the U.S. against fascism and Nazism, while recognizing the temporary necessity of aligning with the Soviet Union. Molek, in contrast, was critical of Soviet-driven Pan-Slavism, seeing it as a threat to Slovenian cultural and political autonomy. Finally, Trunk emphasized a cultural and religious interpretation of Pan-Slavism, advocating unity among Slavs based on shared Christian values and traditions.

This study highlights how different interpretations of Pan-Slavism played a crucial role in preserving the ethnic identity of Slovenian Americans, helping them not only to navigate ideological divides but also to connect with broader transnational networks. These diverse approaches to Pan-Slavism provided a framework for affirming their national consciousness in a new environment, further strengthening their cultural and social position in the United States. However, after World War II, interest in Pan-Slavism declined as political changes, including the Cominform resolution and Cold War tensions, reshaped its relevance. Despite this, the movement left a lasting legacy in the collective memory of the Slovenian-American community, symbolizing their struggle to maintain identity and solidarity in a time of profound global upheaval.